

Hájek, Luděk

Meze a možnosti společenského angažování religionistiky

Sacra. 2006, vol. 4, iss. 1, pp. 61-63

ISSN 1214-5351 (print); ISSN 2336-4483 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/118404>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

argumentačního pole nějak střetává s náboženstvím, neboť jde o dvě zcela odlišné a principiálně nespojitelné roviny (nepochopení této odlišnosti rovin vědy a ne-vědy předvádí Kočnar ve svém cvičení s názory ABC). Možná spolu potřebují a mají co řešit chodec a řidič nebo katolík a ateista. Věda ale žádného proti-partnera – dá-li se to tak v tomto smyslu nazvat – nemá, věda neřeší názorový spor s někým jiným, jde jí principiálně o poznání, které podrobuje vlastním kritériím. Může jí být přitom vcelku jedno, jestli u *někoho* vzbuzuje souhlas či nikoli – pochopitelně i věda se musí zabývat otázkami, které klade její činnost a s ní související důsledky.

Věda je či má být v zásadě maximálně otevřená kritičnosti, není-li kritičnost již jedním ze základních předpokladů vědeckého poznání. Proto ani další Kočnarova námitka o zatíženosti nějakým vědeckým paradigmatem nepřesvědčí – je takovým nošením dříví do lesa, nicméně z celého článku jediným dřevem vědecky relevantním... Pokud si autor dostatečně všiml, na vyvrácení jeho blábolivých argumentů jsem nepotřeboval žádné zvláštní metody, ale *jen* špetku kritického rozumu!

Jen demagog nebo šílenec (ale rozhodně ne vědec), který chce zkoumat pravdivost předsudků a „ty pravdivé si ponechávat“, může požadovat kritériální bezbřehost poznání.

P.S. K druhému autorovu příspěvku *Měl by religionista používat rozum?* jen tolik: Pokud autora zajímají osobní názory, postojte a dychtí po nich, doporučuji nalézt si příjemné místo v nějakém tom lidovém pohostinství a čerpat názory plnými doušky – v takovém prostředí se člověku může udělat lépe, uvolní se... A hle, pryč je ono odcizení, k němuž dochází při přílišné upjatosti a zahloubání.

Meze a možnosti společenského angažování religionistiky

Luděk Hájek, FF MU, religionistika

Religionistika jako společenská věda

Religionistika, součást moderních společenských věd, se snaží již více než století přinášet nové dílčí poznatky týkající se lidských představ o světě a o člověku, který je jeho pevnou a neoddělitelnou součástí. Snaží se o to způsobem, který lze, i přes výhrady uvedené dále, považovat za vědecký. Na rozdíl od teologie se oprostila (alespoň deklarativně) od metod a procesů, které jsou obecně akademickou obcí považovány za nevědecké. Už od svého vzniku, jakožto oboru společenských věd, si však s sebou vláčí obrovské břemeno. Možná je daleko oprávněnější a přesnější použití eufemismu „valí před sebou obrovský kámen“, neboť problémy dané do vínku všem společenským vědám ještě úspěšně rozšiřuje svými specifickými problémy. Mezi nejzávažnější patří fakt, že za celou dobu své existence nedokázala jasně a jednoznačně definovat předmět svého zkoumání. Deklarativně je onen předmět znám, jedná se

o „náboženství“.¹ Ovšem bezvýsledné tápání ohledně jednoznačné definice předmětu zkoumání, v poslední době nahrazené přímo rezignací, je pro disciplínu, která se snaží etablovat na poli společenských věd, velkým nebezpečím a vodou na mlýn různým pochybovačům a kritikům ať již z řad teologů, kryptoteologů nebo jiných vědních oborů. Rovněž ne zcela ujasněná koncepce vlastních metodologických postupů může v očích mnoha pochybovačů diskvalifikovat religionistiku jakožto plnohodnotnou disciplínu. Bude-li však patrná snaha tyto (a mnohé další, na které není v této práci prostor) problémy aktivně řešit, usadí se religionistika pevně jako vědní disciplína. Náboženství a jeho bez diskusí dialektické vztahy se *societas* jsou natolik žhavým (a hlavně trvalým) společenským tématem, že jejich zkoumání „zvnějšku“ je více než žádoucí, a to bez ohledu na kulturní a náboženské hranice protínající svět a rozdělující lidstvo.

Religionistika jako ideologický nástroj

Veliké nebezpečí však číhá na religionistiku hned za dveřmi s nadpisem „společenská věda“. Tímto nebezpečím je věčná snaha různých skupin bojujících o moc a co nejsilnější postavení v rámci lidské společnosti (ať již lokálně nebo globálně) zneužít výsledků vědeckého zkoumání ve svůj prospěch.² Evergreenem 19. a 20. století je koncepce rasové nadřazenosti, ta ovšem v současné době ustupuje spíše do pozadí a místo na výsluní přenechává svým tradičním xenofobním souputníkům. Zejména koncepcím kulturní, ale v neposlední řadě i náboženské nadřazenosti. Religionista se tak dostává do dvojího ohně, když se objeví snaha o zneužití jeho vědeckých poznatků nebo dokonce sám vědomě začne publikovat ve prospěch konkrétní mocenské skupiny. A to ať již jako apologeta obhajující nadřazenost jednoho náboženského systému nad ostatními nebo jako arbitr rozhodující v laicizované společnosti náboženské rozpory, každopádně však využívající vědeckou disciplínu k ideologickým cílům a na politickou objednávku. Víme z historie jiných oborů, jak je složité držet vědu stranou ideologické angažovanosti. A nemusí se jednat vždy pouze o společenské vědy. Vždyť například sestavení atomové pumy, smrtelných zbraní V-1 a V-2 je klasickým případem angažované fyziky, napalm, yperit, difosgen, cyklon-B, ale i v antice využívaný „řecký oheň“, není nic jiného než příklad angažované chemie, o koncepcích vyhlazení celých skupin obyvatel biologickými zbraněmi v rámci angažované biologie ani nemluvě. V oborech, které se s pýchou rády nazývají „humanitními“, dosahuje však ideologická angažovanost přímo obudných rozměrů. Na rozdíl od přírodních věd totiž neslouží pouze jako prostředek, avšak primárně jako účel. A jak je známo, účel světí prostředky.

¹ Což se ovšem stává okamžitě dalším problémem, tentokrát specifickým spíše lingvisticky a geograficky. Česká religionistika si nebyla do nyníška schopna zcela jednoznačně ujasnit český ekvivalent tohoto latinismu (religionistika).

² Příkladem budiž tzv. Norimberské zákony a celý rasistický koncept nacismu o nadřazenosti jedné skupiny lidí nad ostatními, opírající se o různým způsobem překroucené vědecké poznatky z biologie, antropologie, ale i dalších společenských věd. A kromě nich i o v křesťanství zakofeněný princip kolektivní viny Židů.

Angažovaná versus aplikovaná religionistika

Jaké jsou tedy možnosti společenského uplatnění religionistiky (potažmo religionisty)? Odmítneme-li názor, že nejsou žádné a religionistika by se neměla být jen snažit společensky uplatnit, jako neudržitelný ze zcela zjevných důvodů³, dostaneme se k zásadnímu problému. Než se však pustíme do odpovědi na tuto otázku, musíme si ujasnit, s jakými pojmy pracujeme a jaký význam dané pojmy ztělesňují. Neučiníme-li tak, vystavujeme se nenápadnému, ale o to závažnějšímu nebezpečí, kdy polemizující strany používají stejné pojmy, ale každá jim dává poněkud odlišný význam. Není pak jiného důsledku než vzájemného nepochopení a proměny polemickeho dialogu (který může být pro všechny strany obohacující) v dogmatické monology, jejichž přínos pro badatele je zcela zanedbatelný, snad s výjimkou růstu jeho ega v případě, že vydrží vést svůj monolog déle než oponenti. Tak tedy – angažovanost: účastnost, zájem prosadit, motivace účasti; aplikování: použití, uplatnění. Tolik slovník cizích slov. Nyní je však ještě třeba pohrát si se slůvkem angažovanost. V definici to sice není explicitně řečeno, jsem však toho názoru, že zmiňovaná „motivace účasti“ a „zájem prosadit“ má zcela evidentně ideologický kontext. Proto se domnívám, že je třeba angažovanost, alespoň v tomto našem konkrétním případě, chápat jako ideologicky podmíněnou. Naproti tomu aplikování je termín zcela ideologicky nepodmíněný s naprosto hodnotově neutrálním významem. Dále je důležité uvědomit si vzájemný vztah obou slov. Tato slova nejsou významově zcela rovnocenná. Aplikovat lze angažovaně, angažovat aplikovaně je prostě nesmysl.⁴

K angažovanosti musíme přistupovat apriorně. Buď ji zamítnout zcela anebo ji tolerovat bez jakýchkoli omezení. Důvodem je nejasná a hlavně nedefinovatelná hranice, kdy se z prospěšné angažovanosti stává angažovanost škodlivá. Aplikování získaných poznatků do společenského života by mělo být cílem religionistiky a religionistů.

Tato prostá věta bez dalšího vysvětlení však není ničím jiným než jen pouhou frází bez významu. Co se myslí oním „aplikováním“? Na základě výše zmíněné definice významu slova „aplikování“ docházím k názoru, že se jedná o použití a uplatnění poznatků získaných studiem v celospolečenském vnímání náboženských systémů, jejich vzájemných vztahů a vztahů se *societas*.⁵ Religionista by však v žádném případě neměl být při aplikování svých poznatků angažovaný, neměl by tedy být motivován k jejich použití a uplatnění žádnou ideologií. Na tuto větu bych chtěl upozornit a domnívám se, že by měla být čtena se zvýšenou pozorností, protože krom faktu, že málokdo si uvědomuje rozdíl ve významech slov angažovaný a aplikovaný, bývá také velice často (a to zcela mylně) používáno tvrzení, že nic nelze aplikovat bez angažovanosti. Což je důsledek nepochopení konkrétního významu slova angažovanost a příliš zevšeobecňujícího přístupu k řešení problémů religionistiky z řad samotných religionistů.

³ Stala by se pak vědou pro vědu a tento koncept, častý u antických filosofů, je v moderní Evropě považován většinou za překonaný.

⁴ Viz výše zmíněná definice.

⁵ Domnívám se, že religionistika by se neměla zajímat o osobní náboženství, neboť to je dle mého názoru vědecky nezkoumatelné. Měla by zkoumat chování lidí, které lze označit jako náboženské a které je vždy v interakci s okolní *societas*.